

EPIDÉMIÁK ÉS ENDÉMIÁK SZEGEDEN A XVIII. SZÁZADBAN ÉS A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

KOVÁTS ZOLTÁN

Az 1985-ben megjelent Szeged története 2. kötete — monografikus jellegéből adódóan — csak nagyon röviden foglalkozott e részletkérdéssel.¹ Itt közreadott tanulmányunk a monográfia munkálatai során készült, csak terjedelmi okokból a kötetben nem jelenhetett meg.

A népességejlődést lassító, a természetes szaporodást néha több évtizedre visszavető, időszakonként fellépő járványokról, az epidémiákról viszonylag többet tudunk. Fellépésük, elterjedésük idején nagy rémületet keltenek.

Az epidémiák közül egyik legfélelmetesebb a *pestis*. Az újabb kutatások szerint az 1347 és 1349 között Európában dühöngő pestis legalább a lakosság egynegyedét elpusztította. Magyarországon is rendszeresen fellépett, de méreteiről nincsenek pontos, megbízható adataink.

A XVIII. században két esetben beszélhetünk az egész országra kiterjedő pestisről. Mindkét időszakban kétszer is fellépett az epidémia Szegeden.

1708-ban egyesek szerint (CSEREI MIHÁLY) Havasalföldről Brassón át, mások szerint Lengyelországból terjedt el. „A kór 1708. évi augusztus havában már Aradon pusztított, s novemberben a szegedi helyőrségtől is sokan haltak el, úgy, hogy az udvari hadi tanács Ausfeldt Kristóf katonaoorvost a vész terjedésének megállítására Szegedre küldötte. Ausfeldt korának egyik legkitűnőbb, tapasztalt orvosa volt.” AUSFELDT jelentése szerint mindössze 182-en haltak meg a polgárság és katonaság soraiból.² E szám pontosságában kételkedhetünk. Hisz épp a járvány pusztítása idején — s talán miatta — szűnik meg az anyakönyvezés Szegeden, s az is sokat sejtet, hogy „...a város buzgó népe a ragály megszűnése után az előző évben tett fogadalmának betöltéséül 1709. évi szeptember 7-én Mariazellbe egy díszes ezüst lámpát és egy festményt küldött, mely utóbbin a város képe is feltüntetve van.”³ Nagyon valószínű, hogy a török hódoltság utáni nyomorúságos körülmények között erre az áldozatra a városiak csak igen nagy járvány végén szánták rá magukat. — 1712-ben újra fellépett a pestis, de az a nagy árvíz miatt a szőlőkbe menekült lakosság körében kevésbé pusztított.⁴ Az elhalálozottak számáról nincsenek adataink.

Az 1738. és 1742. közötti országos pestis is kétszer pusztít a városban. A török ellen felvonult csapatok köréből indult ki a járvány. III. Károly már 1738. július 9-én szigorú intézkedéseket hoz a népesség mozgásának, így a járvány terjedésének megakadályozására. Például a Tisza mentén akasztófákat állíttat fel, erre függesztik fel német, magyar, dalmata és rác nyelven kinyomtatott parancsát.

Szeged város tanácsa is egy sor elhárító intézkedést hoz: egészségügyi bizottság alakult, katonai záróvonalat állítottak fel, a város körül veszteglő házakat létesítettek kirendelt felügyelőkkal, lazaretumot építettek a Felsőváros szélén, végül eltiltották

a közlekedést a Temes vidékkel. Miután mindezek ellenére a pestis betört a városba, vizitátorokat fogadtak fel a városi házak vizsgálatához a gyanús megbetegedések jelentésének kötelezettségével. A házakat, ahol megbetegedések történtek, bezárták, majd szellőztetés és füstölés után kimeszelték.⁵ A betegek kezelését a Helytartótanács által kirendelt járványorvos, Mayer János György, valamint járványborbélyok végezték. A szigorú rendelkezések nagyon megnyomoríthatták a lakosság életét, nagy lehetett az elégedetlenség, mert Mayer járványorvost agyonütéssel fenyegették, aki megszökött a városból.” A szigorú vesztégzárat 1739. március 2-án oldották fel.⁶

A pestis méreteiről először a városban vezetett egyetlen halotti anyakönyvből póráltunk tájékozódni. Sikertelenül! Azt tapasztaltuk, hogy 1738 júliusa és 1739 márciusa között még az átlagosnál is kevesebb a halotti bejegyzés: havonta mindössze 5—8. A pestisnek REIZNER is csak 555 áldozatáról tud.⁷ Hihetetlenül kevés ez, ha megfontoljuk, hogy ezalatt Debrecenben a pestisben meghaltak nevei töltik ki az egyik halotti anyakönyv felét!

A következő évben, 1740 májusától decemberig dühöngött a járvány. Az 1741-i tanácsülés szerint 926-an haltak meg pestisben.⁸ Az országos adatokat ismerve a város 15—16 ezer főnyi lakosságához viszonyítva az nem is volna súlyos, ha valóban „csak” annyian haltak volna meg. Félő, hogy ez az adat csak az adózó polgárookra és családtagjaikra vonatkozik.

A másik nagy epidémia, a *kolera* a XIX. században pusztított. „A kolera Európában első ízben 1830-ban jelentkezett. A Helytartótanács ugyanez év őszén erélyes intézkedéseket tett a Galícia felől fenyegető járvány betörése ellen; ennek ellenére 1831. július 13-án Tiszaújlakon megkezdődött az első magyarországi kolerajárvány. A kolera Ázsiában honos, heveny hasmenéssel és hányással járó fertőző betegség. Terjedése a kórokozót tartalmazó széklettel szennyezett víz és élelmiszer fogyasztása útján történik. A rendkívül nagymérvű folyadékvesztés (akár napi 25 liter széklet!) a beteg kiszáradásához, izomgörcsökhöz, végül keringési elégtelenséghez vezet.”⁹

Szegeden a nádori utasításra alakult „egészségre ügyelő bizottság” 1831. július 6-án tartja első ülését. Elrendeli a város körülvédelmét, az árkok felújítását, 200 méterenként őrházak felállítását, 2—2 fizetett őr felfogadását, a fertőzött helyről érkezők elkülönítését és klórmésszel, füstöléssel történő fertőtlenítését.¹⁰ Pár nap múlva szabályozzák a temetéseket, felosztják a várost a 2 (!) orvos között, az orvosokat utasítják, hogy a bizottságot rendszeresen tájékoztassák; az ispotályt, a kórházat kiüritik, eltávolítják az öregeket etc.¹¹

1831. július 16-tól kezdve több jelentés érkezik a bizottsághoz hirtelen halálesetéről. A plébániákon vezetett anyakönyvekben gyorsan emelkedik a hónap közepétől kezdve az elhalálozottak száma. A bizottság csak július 24-én veszi tudomásul a kolera fellépését.

Amilyen gyorsan terjed, olyan hamar, augusztus végére meg is szűnnek a kolerás megbetegedések a városban. A nádornak szóló 1831. szeptember 20-án kelt jelentés szerint a kolerajárvány idején 1312 ember betegedett meg, ebből 521 meghalt.¹² Úgy tűnik, hogy a város vezetői kedvezőbb képet adtak a helyzetről, az epidémia pusztításáról a valóságosnál. A 4 plébánián július és augusztus hónapban 1891 halálesetet anyakönyveztek. A következő évben e két hónapban csak 162 halálesetet jegyeztek be. A különbség 929! Ennek alapján 800—900-ra tesszük a kolerában meghaltak számát.

A kolera 1848. szeptemberében, valamint 1849. július és augusztus hónapokban is fellépett. Ha az epidémia nem volt is olyan súlyos, mint 1831-ben, az anyakönyvek adatai szerint elég sok áldozatot szedett. 1848 szeptemberében és októberében az előző év hasonló hónapjaihoz képest az elhalálozottak száma 50%-kal emelkedett.¹³

Ha többletet mind a kolera okozta — halálóki bejegyzések az anyakönyvben nincsenek —, akkor 200 és 300 között lehetett a kolerában meghaltak száma. — Az 1849-es epidémia már súlyosabb volt. Július—augusztus hónapban háromszor, szeptemberben kétszer annyi volt az elhalálozott, mint az előző év hasonló hónapjaiban. Ez alapján 800 és 1000 közé tesszük a kolerában meghaltak számát.

Az epidémiák, az időszakonként fellépő járványok közé sorolható a *himlő* is. Időnként nagy intenzitással jelentkezett, ezért tekinthetjük epidémiának. A debreceni halotti anyakönyvet tanulmányozva azt tapasztaltuk, hogy a XVIII. század közepétől, amióta a halál okát rendszeresebben bejegyezték, szinte minden esztendőben haltak meg himlőben. Ennek alapján az állandóan jelenlevő fertőző betegségekhez, az endémiákhoz is sorolhatnánk a himlőt. A mi szomszédos városunkban, Hódmezővásárhelyen, ahol a halál okát viszonylag rendszeresebben jegyezték be, 1742-ben, 1776-ban, 1781-ben, 1784-ben, 1789-ben, 1811-ben, 1822-ben és 1841-ben pusztítottak járványszerűen; ezekben az években több száz gyermek halt meg himlőben.¹⁴ Az anyakönyvi adatok azt mutatták, hogy 1789-ben, 1811-ben, 1822-ben és 1841-ben Szegeden is megemelkedett plébániánként a halottak száma, mégpedig 150—200 halálesettel, ebből arra lehet következtetni, hogy 600 és 800 között is lehetett a himlőben meghaltak száma. Kérdés vajon ez a halálózási többletet mind a himlő okozta-e? Halálózások tekintetében ilyennek számít az 1783, 1788, 1794 és az 1817. év.

Az 1794. esztendőben kétségtelen, hogy jelentős himlőjárvány volt Szegeden. Fennmaradt Sobay György orvosi jelentése. A járvány 1794. júniusától 1795. márciusáig pusztított. A Sobay által leírt tünetek kétségtelenül himlőre vallanak. A betegség második és harmadik napján kiütések jelentek a testen, illetve az arcon összefolyó hólyagok formájában, jelentős mennyiségű vért vesztett a beteg szájon, orron, végbélnyíláson keresztül, de a hólyagokból is vér szivárgott.¹⁵

A himlővel kapcsolatban fontos megjegyezni azt az előrehaladást, hogy Szegeden is megkezdtek a himlő elleni védőoltásokat. Az első védőoltásokat Angliában Jenner alkalmazta 1798-ban. Bene Ferenc pesti egyetemi tanár már 1801-ben javasolja a védőoltásokat. Szegeden csak 1815-től tudunk ennek alkalmazásáról. Mivel ennek költsége a közpénztárt terhelte, lassan terjedt. A himlő továbbra is pusztító járvány maradt. Átfogó, országos rendezésre, a csecsemők kötelező védőoltásának elrendelésére csak 1876-ban került sor. Még ez sem hozta meg a kívánt eredményt. 1887-ben rendelték el a 12 évesek újraoltását.¹⁶

A XVI—XVII. század epidémiái közül időszakonként tömeges halálózást okozott a kiütéses tífusz, népi nevén a hagymáz. Terjesztője a ruha- és fejtetű. Háborúk idején lépett fel ez a betegség, „*morbis hungaricus*”-nak nevezték. A XVIII. században már csak kisebb pusztításairól tudunk. Országos méretű kiütéses tífuszjárványt jegyeztek fel 1730-ban, 1777-ben és 1789-ben. Nagyobb tömegű megbetegedésről és halálózásról Szegeden nincs adatunk. 1809-ben, a napóleoni háború idején volt újabb országos tífuszjárvány. Ez Szegedet sem kerülte el: a halálózások száma az átlaghoz képest 50%-kal megemelkedett.

Az időnként fellépő nagy járványokról, az epidémiákról már eddig is volt tudomásunk. A meglevő ismeretanyagot összegeztük, s egyes esetekben kiegészítést, korrekciót tettünk. Máshogyan áll a kérdés az állandóan jelenlevő fertőző betegségekkel, az endémiákkal és ezek hatásával. Ezek mindennapos jelenségek, a tanácsi iratanyagban nem találjuk nyomát. Az elhalálozást az egyház Isten akaratának tekinti, sokáig nem tartja fontosnak, hogy a halottak anyakönyvezésekor a halál oka bejegyzésre kerüljön. Még a XIX. század első felében is ez a helyzet. Két anyakönyvet, a római katolikus felsővárosit és a belvárosit (Palánk) átnéztük a kezdetektől 1849 végéig.

Néhány epidémia kivételével a felsővárosi anyakönyvben egyáltalán nem találtunk halálóki bejegyzést.¹⁷ A belvárosi anyakönyvekben is csak akkor találunk a halál okára valami utalást, amikor valamilyen oknál fogva a gyónás vagy az utolsó kenet elmaradt. Ha ezeket a bejegyzéseket összegeztük, a következő szerény eredményre jutottunk.

„Halálóki” bejegyzések¹⁸

Palánk

Ok	1800	1810	1820	1830	1840
Gutaütés	1	1	—	1	1
Téboly	—	—	1	—	1
Hirtelen halál	3	13	9	16	11
Tiszába fulladt	2	2	2	3	2
Ismeretlen	123	183	152	250	328
Összesen:	129	199	164	270	343

Arra, hogy a nagy járványokon kívül mi okozta a magas halandóságot, e bejegyzések nem adnak választ.

Az egyházi anyakönyvek tanulmányozása azonban más összefüggésben közelebb visz bennünket a kérdés megismeréséhez. A XIX. század első felében már nagyon gondosan, majdnem mindig bejegyzik az elhalálozott életkorát. Megdöbbentően nagy számban halnak meg csecsemők és az 1—6 évesek. Ezt évtizedről évtizedre is nyomon kísértük.¹⁹ Nem tapasztaltunk javulást a csecsemő- és gyermekhalandóságban.

Elhalálozottak korcsoportok szerint²⁰

R. kat.: Palánk—Felsőváros—Alsóváros—Rókus együtt

Év	1 éven alul		1—6 éves		7—14 éves		Felnőtt		Összes	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
1800	221	35,8	135	21,9	31	5,0	231	37,3	618	100,0
1810	247	29,8	165	19,9	47	5,7	369	44,6	828	100,0
1820	270	37,2	137	18,9	34	4,7	284	39,2	725	100,0
1830	430	25,5	513	30,5	76	4,5	666	39,5	1685	100,0
1840	454	33,0	416	30,2	75	5,5	432	31,4	1377	100,0

Ezekben az esztendőkből különösebb epidémia nem volt, csak az endémiák, a jelenlévő fertőző betegségek pusztítottak. A csecsemő- és gyermekkorban meghaltak nagy száma ezt egyértelműen igazolja.

Ha a kiválasztott öt esztendőről összesítjük adatainkat, akkor a XIX. század első feléről egy átlagos képet nyerünk, ami igen elszomorító. A halandósági viszonyok még igen rosszak, későbbi elemzéseink mutatják, hogy lényeges javulás csak a XIX. század utolsó két évtizedében tapasztalható majd. A mai arányszámokkal való egybevetés mutatja az e téren történő nagy előrehaladást.

Az összes halottak 62,1%-a csecsemő- és gyermekhalott e reprezentatív jellegű vizsgálat szerint. Ez és általában a magas halandóság lefékezte a népességfejlődést még ebben a fél évszázadban is.

Összesítés

Korcsoport	1800, 1810, 1820, 1830, 1840		Magyarország ²¹ 1983	
	szám	%	szám	%
1 éven alul	1622	31,0	2424	1,6
1—6 éves	1366	26,1	606	0,4**
7—14 éves	263	5,0	240	0,2***
Felnőtt	1982*	37,9	145 373	97,8
Összesen:	5233	100,0	148 643	100,0

* = A 29 „ismeretlen korút” mind a felnőttek közé vettük.

** = 1—9 éves korcsoport.

*** = 10—14 éves korcsoport.

Orvostörténeti szakmunkák, anyaggyűjtések, az ország más területén elvégzett feltárások alapján meg tudjuk nevezni az endémiák legfontosabbjait. Sajnos korabeli szegedi adatokkal nem tudjuk ismereteink körét bővíteni. Más területekről nyert megállapításokat azonban későbbi szegedi adatokkal retrospektíve igazolni tudjuk. A 10 évenként végzett részletekbe menő feltárásunkat továbbvive az 1850. esztendőből még nem találtunk rendszeres bejegyzéseket a halál okáról. 1860 volt az az első 10. esztendő, amikor majdnem mindegyik elhalálozott neve után volt haláloki bejegyzés, ha nem is tudtuk mindegyiket értelmezni. Három nagy népességű plébánia — Belváros, Felsőváros, Alsóváros — bejegyzései alapján az endémiákról a következőket mondhatjuk.²³

A *tüdőbaj*, a tuberkulózis minden korosztályban pusztít. Sokféle megnevezés mögött feltételezhetjük, hogy a TBC okozta a halált: *phthisis, hectica, inflammatio pulmo, tussis, tussis sica*; magyarul is olvashatjuk: *tüdővész, tüdőlob, agylob, hörglob*; de olyan bejegyzést is találunk, hogy *febris*, magyarul *láz*, ez is jelenthette a *tüdővést*, mint a halál okát. 1206 halálokot jegyeztünk ki e három anyakönyvből az 1860. esztendőből. Tuberkulózisra következtettünk 358 esetben, ez az összes 29,7%-a. — Ehhez még azt is figyelembe kell venni, hogy a kiolvasási vagy más okokból 132 bejegyzést ismeretlennek kellett nyilvánítanunk. Például ide soroltuk a 35 *athrophia* (sorvadás) okot, amely az emberi test több részére vonatkozhat. A *pneumonia* halálok három esetben fordul elő. Ezt se vettük bele a fertőzés okozta halálokok sorába, mert ha nagyon szakszerűen vesszük, akkor nem fertőzésből adódó tüdőgyulladást jelent.

A nagy csecsemő- és gyermekkori halandóságot ezenkívül még több járványos betegség is okozhatta. A *vérhas*, a *dysenteria* a XIX. század végéig vezető halálok. Ide soroltuk a *hasmenés*, a *diarrhoea*, *görcsök*, *rángás*, *epilepszia*, sőt még a *debilitás*, *gyengeség* értelemben vett halálokat is. Nyilvánvalóan nem mindig vérhas van mögötte, de a XIX. század végi jobb diagnosztizálás nagyon nagy arányban nevezi meg a *dysenteria*-t haláloknak. A felsorolt bejegyzésekből 306-ot találtunk, az összes 25,4%-át.

A kötelező oltás bevezetéséig (1930-as évek!) a *torokgyík*, a diftéria is bőven szedte kis áldozatait. Ide viszonylag már kevesebb halálesetet soroltunk, mert a *febris*, a *láz*, a *görcsök* elnevezés mögött is lehetett diftéria. *Diftéria, angina, torokgyík, dagadozás* összesen 72 esetben fordult elő, 6,0%.

A *himlő* különböző fajtái is nagyon sok gyermek halálát okozták. *Variola, rubeola variola, hólyagos himlő, himlő* megnevezést 194 esetben találtunk halálokként, az összes 16,1%-a. *Szamárhurut* is okozott halált 22 esetben, 1,8%.

A *hastifusz*, a hagymáz ebben az esztendőben már csak 7 esetben szerepelt halálokként, 0,6%.

Ha az elnevezések pontatlansága, általános értelme miatt az egyes halálokok csoportosítása bizonytalan is, átfedések vannak, az mégis megállapítható, hogy az 1860. esztendőben az elhalálozottak 63,9%-a fertőző betegségben halt meg. Ez a minimum lehet, mert az elhalálozottak 10,9%-át (132) még ebbe a durva osztályozásba se tudtuk belevenni. A fertőző betegségek leküzdésében rendkívül haladt előre az orvostudomány, a közegészségügy és az általános higiénia.

A halálokok 1860. évi szegedi elemzése közelebb visz bennünket annak megértéséhez, hogy a születések nagy száma ellenére miért lassú viszonylag a népességnövekedés. A halálokok vizsgálata megadja a magyarázatát annak, hogy még az 1840-es évtizedben is az ezer lakosra jutó 41,6 születéssel szemben Szegeden 35,3 halálozás jut, így csak 6,3 a természetes szaporodás.²⁴

JEGYZETEK

1. Szeged története 2. 1686—1849. Szerk.: FARKAS JÓZSEF. Szeged, 1985. 846 p.
2. REIZNER JÁNOS: Szeged története 3. köt. Szeged, 1900. 170. p.
3. REIZNER JÁNOS: I. m. 171. p.
4. REIZNER JÁNOS: I. m. 197. p.
5. Csongrád megyei Levéltár (röv. CsmL) Szeged város tanácsának iratai. Pestis csomó, számozatlan. 1739.
6. CSAJKÁS BÓDOG: Szeged egészségügye a 18. században. Szeged, 1944. 207. p.
7. REIZNER JÁNOS: I. m. 174. p.
8. REIZNER JÁNOS: I. m. 178. p.
9. Dudás Béla: Járványok és közegészségügy Szeged történetében. Kézirat. Készült a „Szeged története” munkálatai során.
10. CsmL Szeged város egészségére ügyelő állandó bizottságnak iratai. 1831. Szt. Jakab hava.
11. CsmL Ugyanott az 1831. július 13., 15. és 16-i jegyzőkönyvek.
12. REIZNER JÁNOS: I. m. 183. p.
13. Országos Levéltár (röv. OL) Filmarchívum. R. kat.: Palánk A 3361; Alsóváros A 3344; Felsőváros A 3371; Rókus A 3381.
14. SZEREMLEI SAMU: Hód-Mező-Vásárhely története. Bp. 1911. IV. köt. 137. p.
15. CSAJKÁS BÓDOG: I. m. 77—82. p.
16. DUDÁS BÉLA: I. m. 13. p.
17. OL Filmarchívum. A 3371.
18. OL Filmarchívum. A 3360., A 3361.
19. KOVÁTS ZOLTÁN: Népesedési viszonyok. = Szeged története 2. 1686—1849. Szerk.: FARKAS JÓZSEF. Szeged, 1985. 161—163. p.
20. OL Filmarchívum. Belváros A 3360., A 3361; Felsőváros A 3371., A 3372; Alsóváros A 3343., A 3344; Rókus (1805. okt. 16-tól) A 3380., A 3381.
21. Demográfiai Évkönyv 1983. Bp. 1984. 176. p. alapján számítva.
22. MAGYARY-KOSSA GYULA: Magyar orvosi emlékek. I—III. kötet. Bp. 1929—31. IV. kötet. 1940. KOVÁTS ZOLTÁN: A népesség = Hajdúnánás története. Szerk.: RÁCZ ISTVÁN. Hajdúnánás, 1973. 67—72. p. KOVÁTS ZOLTÁN: A népesedési viszonyok = Debrecen története 2. 1693—1849. Szerk.: RÁCZ ISTVÁN. Debrecen, 1981. 36—38. p.
23. OL Filmarchívum. Belváros A 3362; Felsőváros A 3372; Alsóváros A 3346.
24. KOVÁTS ZOLTÁN: Népesedési viszonyok = Szeged története 2. 1686—1849. Szerk.: FARKAS JÓZSEF. 167. p.

EPIDEMIIEN UND ENDEMIEN IN SZEGED IM 18. JAHRHUNDERT UND IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 19. JAHRHUNDERTS

ZOLTÁN KOVÁTS

In unserer Geschichtswissenschaft wird von vielen Forschern auch noch heutzutage eine natürliche Vermehrung im 18. Jahrhundert und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts angenommen. Diese Ansicht rechnet aber mit der hohen Mortalität nicht. Die neuen Forschungen in Szeged bestätigten und bewiesen den von einigen Historikern schon früher behaupteten Standpunkt, dass die Epidemien, die zeitweilig auftretenden Seuchen die natürliche Vermehrung von Jahren, Jahrzehnten vernichtet hatten. Die Studie richtet aber die Aufmerksamkeit darauf, dass der entscheidende Grund für die hohe Mortalität in den ständig anwesenden seuchenhaft auftretenden Krankheiten, d. h. in den Endemien zu suchen ist. Das wird durch zwei Datenaufdeckungen bewiesen. In den Jahren 1800, 1810, 1820, 1830 und 1840, die aus den Kirchenbüchern repräsentativ ausgewählt wurden, waren 62,1 Prozent der gestorbenen Kinder und Säuglinge. Der Grund des Todes war ab 1860 eindeutig angegeben. Da starben 63,9 Prozent der gestorbenen an einer ständig anwesenden ansteckenden Krankheit, an Endemie.

ЭПИДЕМИИ И ЭНДЕМИИ В СЕГЕДЕ В XVIII ВЕКЕ И В НАЧАЛЕ XIX ВЕКА

ЗОЛТАН КОВАТЧ

В венгерской исторической науке многие исследователи и в настоящее время предполагают высокий естественный прирост населения в XVIII и в начале XIX веков. Это предположение, однако, не учитывает высокий процент смертности в этот период. Новые сегедские исследования доказали и подтвердили точку зрения некоторых исследователей, согласно которой эпидемии и периодически вспыхивающие массовые инфекционные болезни на годы и десятилетия задержали естественный прирост населения. Статья в то же время обращает внимание на тот факт, что главною причину высокой смертности следует все же искать в периодически вспыхивающих инфекционных заболеваниях, в эндемии. Этот факт подтверждается раскрытием двух источников. Выбранные репрезентативные данные из церковных журналов записей смерти за 1800, 1810, 1820, 1830 и 1840 годы свидетельствуют о смерти младенцев и детей, которые составляют 61,5% всего умершего населения. Записи смертельных случаев за 1860 год могут анализироваться. В это время 63,9% населения умирает от инфекционной болезни — эндемии.